

Eugeniusz Kosik

Dzieje Małogoszcza do połowy XVII wieku

Rocznik Muzeum Narodowego w Kielcach 10, 253-265

1977

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

EUGENIUSZ KOSIK

DZIEJE MAŁOGOSZCZA DO POŁOWY XVII WIEKU

Na obszernej liście sławnych ongiś grodów kasztelańskich, a od XIV wieku miast królewskich, zajmujących obecnie stosunkowo niską pozycję gospodarczą w Kielecczyźnie, figuruje obok Wiślicy, Polańca, Zawichostu, Żarnowa i Skrzynna także i Małogoszcz. Pomimo sławnej przeszłości nie doczekał się on po dziś dzień monograficznego opracowania. Na ten stan rzeczy złożyły się głównie dwie przyczyny, a mianowicie: uboga i trudno dostępna baza źródłowa, jak również znikoma rola Małogoszcza w ekonomice regionu i kraju. Pozbawienie go bowiem w roku 1869 praw miejskich spowodowało całkowity upadek rzemiosła, w rezultacie czego zamienił się on w wegetującą osadę położoną z dala od głównych szlaków handlowych i komunikacyjnych. Nic przeto dziwnego, że w okresie rozwoju nauk historycznych nie zwracano uwagi na Małogoszcz, który na dodatek pozostawał w cieniu pobliskich miast: Chęcin, Jędrzejowa i Włoszczowej.

Godzi się jednak w tym miejscu podkreślić, że rok 1971 jest w dotychczasowej historii Małogoszcza szczególnym momentem, a to z uwagi na rozpoczęcie budowy jednej z największych cementowni w Polsce. Lokalizacja tego zakładu właśnie w Małogoszczu dokonana została dzięki bogatym pokładom wapieni jurajskich, rozciągających się w trójkącie — Leśnica, Cieśle, Małogoszcz. W związku z tym następuje już obecnie intensywny proces przeobrażeń, tak w dotychczasowym krajobrazie, jak również i w sferze gospodarczo-społecznej. Analogicznie jak w powyższym wypadku także fakt budowy elektrowni w Polańcu zwraca uwagę na świetną przeszłość tego także kasztelańskiego grodu. W tym kontekście warto podkreślić, że dopiero w czasach Polski Ludowej „uśmiechnął się los dla Małogoszcza”.

Źródeł rękopiśmiennych do dziejów Małogoszcza jest stosunkowo niewiele i są one rozproszone po archiwach. Największa ich ilość znajduje się w Kieleckim Archiwum Diecezjalnym. Zawarte są tam one w siedmiu tomach rękopisów zatytułowanych *Akta archidiakonatu kurzelowskiego*. Co prawda, dotyczą one zasadniczo historii małogoskiej parafii i kościoła, ale na ich marginesie występują także sprawy gospodarcze, ludnościowe i oświatowe. Nadto luźne źródła rękopiśmienne zachowały się w Bibliotece PAN w Krakowie oraz w AGAD. Znacznie bogatszy materiał występuje w źródłach drukowanych. Na szczególną uwagę zasługuje tu praca źródłowa J. Wiśniewskiego *Historyczny opis kościo-*

łów, miast, zabytków i pamiątek w Jędrzejowskim oraz wydane ostatnio *Lustracje województwa sandomierskiego z lat 1660 i 1789*. Fragmentaryczne wzmianki o Małogoszczu spotkać można także w *Kronice J. Długosza, w Liber beneficiorum J. Łaskiego* oraz w *Metryce Skarbu Koronnego*.

Przeprowadzona przez autora kwerenda pozwoliła na podjęcie próby przedstawienia historii Małogoszcza do połowy XVII wieku, a konkretnie do potopu szwedzkiego (1655 r.). Do tego to w zasadzie momentu trwał bowiem permanentny rozwój miasta we wszystkich dziedzinach. Przyjęcie tej właśnie daty jest wynikiem zainteresowań autora dziejami rozwoju Małogoszcza i jego roli jako jednego ze znaczniejszych miast dawnego powiatu checińskiego.

Małogoszcz od dnia 1 stycznia 1973 roku jest siedzibą władz gminnych. Leży on w powiecie jędrzejowskim, na południowych rubieżach Pasma Małogosko-Przedborskiego Gór Świętokrzyskich, w kotlinie, jaką tworzą lokalne wzniesienia: Góra Krzyżowa, Babinek, Brogowica i Grabki na wysokości 260 m n.p.m.¹ W odległości 3 km na wschód od osady płynie rzeka Łososina, zwana powszechnie od czasów S. Żeromskiego Wierną Rzeką². Wpada ona w okolicach Papierni naprzeciwko wsi Bolmin do Nidy. W dolinach obu tych rzek przeważają mady, zaś w Małogoszczu bielice i rędziny na podłożu wapienym i marglowym.

Pierwotna osada, a następnie gród kasztelański i podgrodzie znajdowały się na wzgórzu Ptaszyniec w bezpośrednim sąsiedztwie Łososiny. Lokalizację na tym miejscu pierwotnego Małogoszcza potwierdzają rezultaty badań archeologów, którzy odnaleźli na Ptaszyńcu szereg przedmiotów z rozmaitych epok, w tym nawet z okresu neolitu³. Sporą ilość eksponatów zgromadził nauczyciel małogoskiej szkoły, M. Zborowski, kładąc w ten sposób podwaliny pod regionalne muzeum archeologiczne. Warto podkreślić, że rezultaty badań naukowców pokrywają się z tradycją lokalną, jak również ze wzmiankami występującymi w opracowaniach świadczących o istnieniu na tym miejscu pierwotnego Małogoszcza⁴. Dodać należy również, że gród małogoski, jak sugeruje Piekosiński, zawdzięcza swoje powstanie i nazwę rycerzowi Małogostowi, żyjącemu w czasach legendarnego Ziomomysła⁵.

Małogoszcz wkroczył na widownię dziejową dość wcześnie, w dostojnej szacie, legitymując się godnością grodu kasztelańskiego. Po raz pierwszy występuje on w bulli gnieźnieńskiej z roku 1136 wraz z Łęczycą, Sieradzem, Spicymierzem,

¹ *Słownik geografii turystycznej Polski*, t. I, Warszawa 1956, s. 508.

² Niesłuszna jest nazwa Łośna, bowiem nie pochodzi ona od łosi, lecz od łososi, które Nidą, a następnie Łososiną docierały aż w rejon Małogoszcza. Patrz J. Czarniecki *Checińcy i okolice*, Warszawa 1954, s. 9.

³ J. Kuczyński *Bocheniec, woj. kieleckie*, „Z otchłani wieków”, t. XXV, Wrocław 1959, s. 41; Z. Pyzik *Na szlakach cmentarzyska sprzed 2200 lat*, „Słowo Ludu” 1957, nr 181, s. 6; J. Miśkiewicz *Materiały kultury tużyckiej z międzyrzecza Pilicy i środkowej Wisły*, „Materiały Starożytne”, R. VIII, Wrocław 1962, s. 328–329; S. Skurczyński *Archeolog na probostwie*, „Pamiętnik Kielecki”, Kielce 1947, s. 18.

⁴ *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. VI, Warszawa 1885, s. 37; S. Borkiewicz, Z. Linowski *Monografia historyczna i gospodarcza powiatu jędrzejowskiego*, Kielce 1937, s. 96.

⁵ F. Piekosiński *Rycerstwo polskie wieków średnich*, t. II, Kraków 1896, s. 189–193.

Ryc. 1. Dawna mansjonaria, obecnie budynek parafialny w Małogoszczu

Wolborzem, Rozprzą, Żarnowem i Skrzynnem⁶. Ranga kasztelu małogoskiego była już bez wątpienia doniosła u schyłku rządów Mieszka I, bowiem stanowił on południową strażnicę w jego państwie przed opanowaniem Krakowa i Śląska⁷. Nie ulega wątpliwości, że od czasów Bolesława Chrobrego, któremu w zasadzie przypisuje się stworzenie organizacji grodowej, na czele grodu stał kasztelan rezydujący wraz z całym aparatem urzędniczym i załogą wojskową. Pełnił on do czasów Kazimierza Wielkiego funkcje skarbowe, wojskowe i sądownicze na terenie kasztelanii, jednostki administracyjnej niższego szczebla w podziale Polski piastowskiej. Po dziś dzień nie jest definitywnie rozstrzygnięta kwestia, do jakiej prowincji należała kasztelania małogoska. Pewnym jest, że od roku 1239 wchodziła ona wraz z żarnowską i skrzyńską do Sandomierszczyzny⁸, zaś do tego momentu była najpierw w sferze wpływów Łęczycy, a następnie Krakowa⁹. Przynależność Małogoszcza do Sandomierszczyzny nie uległa zmianie

⁶ *Kodeks dyplomatyczny wielkopolski*, t. I, Poznań 1877, nr 7; *Kodeks dyplomatyczny mazowiecki*, t. I, wyd. J. Kochanowski, Warszawa 1919, nr 54 (KDM): „*de castellis Ziraz, Spitmir, Malogost, Rospra, Lunciz, Voibor, Sarnor, Skrin plenaris decimaciones annone mellis, ferri, pellicularum vulpinarum et mordurinarum*”.

⁷ K. Buczek *Ziemia polskie przed tysiącem lat. (Zarys geograficzno-historyczny)*, Wrocław 1960, s. 8; S. Arnold *Geografia historyczna Polski*, Warszawa 1951, s. 65.

⁸ St. Zajączkowski *Studia nad terytorialnym formowaniem się ziemi łęczyckiej i sieradzkiej*, Łódź 1951, s. 14–21.

⁹ J. Lelewel *Polska wieków średnich*, t. II, Poznań 1858, s. 441.

aż do roku 1795, tj. do III rozbioru Polski; od XV wieku wchodził on stale w skład powiatu checińskiego, powstałego w następstwie likwidacji kasztelanii małogoskiej.

Już w XII wieku źródła historyczne potwierdzają fakt istnienia przy kasztelu znacznego podgrodzia, które wraz z osadami służebnymi: Łągiewnikami, Skotnikami, Cieślami, Szewcami, Złotnikami i Żernikami dostarczało jego załodze niezbędnych produktów. Znajdowała się w nim komora celna, jak również plac targowy¹⁰. Przybywała do niego okoliczna ludność w celu dokonania wymiany produktów swojej pracy. Przedmiotem handlu były oprócz narzędzi z żelaza także bogactwa leśne i owoce gospodarki hodowlanej. Część miejscowych nadwyżek przewożono zapewne lokalnymi szlakami w inne okolice. Umożliwiały to istniejące już wówczas drogi łączące Małogoszcz z Rozprzą¹¹, jak również z Jędrzejowem czy też z Kielcami i Kurzelowem¹².

Podgrodziu dodawał rangi również fakt zlokalizowania w nim dość znacznego kościoła, z którego skarbcza wiele kosztowności otrzymali zakonnicy niemieccy z Zwiefalten w darze od księżnej Salomei podczas spotkania zimą 1139/1140 r.¹³ Ten dynamiczny rozwój podgrodzia oraz wysoka pozycja grodu małogoskiego trwały do lat 1259/1260. W czasie drugiego najazdu Tatarów na Polskę padł on ich łupem i został doszczętnie przez ordyńców zniszczony, a następnie spalony¹⁴. Ocalała ludność przystąpiła wkrótce do budowy nowego grodu, wznosząc go tym razem na miejscu bardziej oddalonym od rzeki w kierunku zachodnim, na Babinku (teren obecnego cmentarza). W stosunkowo krótkim czasie kasztel był gotowy, a pod jego bokiem wyrastało także podgrodzie. W nim zbudowany został też drewniany kościół pod wezwaniem Św. Małgorzaty i Św. Mikołaja. Zimą 1273 roku przebywała w Małogoszczu w czasie świąt Bożego Narodzenia księżna Kunegunda, żona Bolesława Wstydliwego, która wystawiła tu dokument sprzedaży dwóch młynów wójtowi miasta Sącza¹⁵. Wzniesiona w drugiej połowie XIII wieku świątynia drewniana dotrwała do czasów Jakuba Chrostkowicza, seniora małogoskich mansjonarzy, żyjącego w latach 1560—1630. Dzięki ofiarności mieszczan małogoskich oraz królowej Anny Jagiellonki rozebrał on sfatygowaną budowlę drewnianą i na jej miejscu wznosił w latach 1591—1595 kościół murowany¹⁶, stojący po dziś dzień.

¹⁰ KDM, nr 54; E. Dąbrowska *Studia nad osadnictwem wczesnośredniowiecznym ziemi wiślickiej*, Wrocław 1965, s. 107; K. Maleczyński *Najstarsze targi w Polsce*, Lwów 1926, s. 22, 201.

¹¹ KDM, nr 54; J. Kamińska *Grody wczesnośredniowieczne ziem Polski środkowej na tle osadnictwa*, Łódź 1953, s. 195.

¹² T. Wąsowicz *Sandomierska sieć drożna w wiekach średnich [w:] Studia sandomierskie*, Łódź 1967, mapa nr 2.

¹³ *Pomniki dziejowe Polski*, t. II, wyd. A. Bielowski, Warszawa 1961, s. 4.

¹⁴ J. Długosz *Dzieje Polski*, t. II, wyd. A. Przeździecki, Kraków 1868, s. 360. Zimą 1259/1260 najechały na Polskę oddziały Tatarów. Po zdobyciu klasztoru w Jędrzejowie zaatakowały one zapewne gród kasztelański w Małogoszczu, korzystając z dogodnego szlaku i niewielkiej odległości.

¹⁵ *Kodeks dyplomatyczny małopolski*, t. II, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1886, nr 479.

¹⁶ Archiwum Diecezjalne w Kielcach *Akta archidiaconatu kurzelowskiego*, K/4 (dalej ADK-AAK).

Ryc. 2. Napis nad portalem — wejściem do kruchty kościoła parafialnego NMP w Małogoszczu

Pomimo iż Małogoszcz otrzymał prawo miejskie magdeburskie dopiero w czasach Jagiełły, w 1408 roku¹⁷, to jednak już w przywileju z roku 1342 określony został królewskim *oppidum*¹⁸. Świadczy to, że do roku 1408 był on miastem urządzonym według prawa polskiego. Zgodnie z aktem królewskim z 1342 roku proboszcz małogoski, a jednocześnie sekretarz Kazimierza Wielkiego, Jan z Buska, otrzymał hojne beneficjum, obejmujące część miasta pomiędzy drogą lasochowską a kozłowską. Fakt ten spowodował negatywne następstwa, bowiem uniemożliwił jednolitą i planową zabudowę przestrzenną, a w konsekwencji doprowadzał nawet do zatargów pomiędzy magistratem a proboszczami. Z tego też względu rozwój urbanistyczny miasta przesunął się w kierunku północnym i wschodnim. W czasach Kazimierza Wielkiego miasto liczyło około 400 mieszkańców¹⁹, a więc było, jak na owe czasy, znacznym ośrodkiem. Na ten stan rzeczy duży wpływ wywarło położenie Małogoszcza na ważnym szlaku handlowym pomiędzy Krakowem a Toruniem²⁰.

Ten dynamiczny rozwój Małogoszcza został zahamowany w związku z utratą funkcji administracyjnych jak również z częstymi plagami, jakie go w XIV

¹⁷ St. Kuraś *Przywileje prawa niemieckiego miast i wsi małopolskich w XIV—XV wieku*, Wrocław 1971, s. 120, 190; *Starożytna Polska pod względem historycznym, jeograficznym i statystycznym*, t. II, Warszawa 1885, s. 410.

¹⁸ *Zbiór dokumentów małopolskich z lat 1211—1400*, cz. IV, wyd. St. Kuraś, Wrocław 1969, s. 71—76.

¹⁹ T. Ladenberger *Zaludnienie Polski na początku panowania Kazimierza Wielkiego*, Lwów 1930, s. 82. Liczbę mieszkańców oszacowano na 400, biorąc pod uwagę zaludnienie całej parafii, która liczyła 816 osób.

²⁰ S. Weyman *Cła i drogi handlowe w Polsce Piastowskiej*, Poznań 1938, mapa.

wieku nawiedzały. Nie ominęła Małogoszcza zaraza w roku 1360, która spowodowała znaczne straty biologiczne; dzieła zniszczenia miasta dopełniła wkrótce potem agresja Litwinów. W rezultacie tych kataklizmów nastąpił regres w życiu gospodarczym. W tej sytuacji Kazimierz Wielki przeniósł organy administracji lokalnej ze zniszczonego Małogoszcza do pobliskich Chęcin.

Utrata funkcji ośrodka administracyjnego jak również nawiedzające Małogoszcz plagi spowodowały co prawda pewien chwilowy zastój, ale nie wyeliminowały go całkowicie z listy ośrodków miejskich. Wyrazem tego było nadanie Małogoszczowi praw miejskich przez Władysława Jagiełłę.

W roku 1403 przeniesiona została z prawa polskiego na niemieckie część południowo-zachodnią miasta będąca we władaniu małogoskich proboszczów, zaś w 1408 r. część królewska²¹. Od tego momentu na czele miasta królewskiego stał wójt dziedziczny *advocatus haereditarius*, który wraz z ławą trzymał w swoim ręku jurysdykcję nad mieszczanami. Pierwsza wzmianka źródłowa o nim pochodzi z 1455 roku²². Wynika z niej, że wójt Jan wraz z rajcami prowadził spór z proboszczem małogoskim Janem o dziesięcinę. Mieszczanie małogoscy, w większej części rolnicy, zapewne pod wpływem docierających do Małogoszcza hasel husyckich, sprzeciwiali się fiskalnej polityce przedstawicieli Kościoła, nie uiszczając dziesięciny od kilkunastu lat. Jednak wyrokiem sądu w Kurzelowie zmuszeni zostali do pokrycia dawnych zaległości w kwocie 300 florenów oraz do dostarczenia własnym sprzężajem zboża do stodoły proboszcza²³. Pomimo poniesionej klęski dali oni dowód swojej siły i stanowili przykład dla okolicznych chłopów w walce z uciskiem feudałów kościelnych.

Analogicznie do miast posiadających prawa niemieckie, także w Małogoszczu wójt miał rozległe włości oraz kompetencje. Był on właścicielem 10 łanów pola, rozrzuconego w kilku kawałkach poza miastem, zarówno przy drodze do Jędrzejowa, jak i też do Radoszyc²⁴.

Ponadto należało do niego sześć łąk leżących w pobliżu Bocheńca nad Łososią oraz dalej duży las po prawej stronie rzeki. Na terenie miasta był on właścicielem dużego domu mieszkalnego, kilku jatek przy ratuszu oraz straganów i łaźni²⁵. Oprócz tego pobierał dla siebie *sextum denarium* i $\frac{1}{3}$ kar sądowych. Razem dawało to mu rocznie około 130 florenów dochodu. Nic przeto dziwnego, że na wójtostwo patrzyli pożądliwie starostowie małogoscy. Większości zresztą z nich, począwszy od XVII wieku, udało się je pojąć i w ten sposób powiększali swoje dochody.

O randze miasta świadczy fakt istnienia w nim magistratu — „senatu miejskiego”, w skład którego wchodził burmistrz i siedmiu rajców. Miejscem ich pracy był ratusz, w którym obradowano nad sprawami gospodarczo-kulturalnymi miasta. Przewodniczącemu magistratu burmistrzowi przysługiwało prawo używania pieczęci — symbolu samorządności mieszczan. W pieczęci miejskiej figurował herb królewski: podwójny czerwony krzyż jagielloński umieszczony

²¹ St. Kuraś *Przywileje prawa niemieckiego*, s. 120, 130, 190.

²² J. Wiśniewski *Historyczny opis kościołów, miast, zabytków i pamiątek w Jędrzejowskim*, Mariówka 1930, s. 187—191.

²³ *Ibid.*, s. 191.

²⁴ *Lustracja województwa sandomierskiego (1660—1664)*, cz. I, wyd. H. Oprawka i K. Schuster, Kraków 1971, s. 51.

²⁵ *Ibid.*, s. 52; J. Wiśniewski, *op. cit.*, s. 107.

Ryc. 3. Domniemana wieża
kasztełu małogoskiego z
XIII w. — wschodnia część
kościółka Św. Stanisława
Na Babinku

w żółtym owalnym polu ²⁶. Podobnego herbu używały obok Małogoszcza miasta: Leżajsk, Lomazy, Osieck i Wschowa ²⁷.

Od końca XV wieku stał się Małogoszcz centrum starostwa niegrodowego, składającego się z miasta oraz trzech wsi: Cieśli, Leśnicy i Skorkowa ²⁸. Początkowo było to starostwo sumowe, tj. oddawane dygnitarzom za wypożyczone kwoty królowi ²⁹. Jednym z pierwszych tenutariuszy (starostów niegrodowych)

²⁶ Biblioteka PAN — Oddział Kraków, rkps 438. Herb niniejszy widnieje na dokumencie z 1563 roku.

²⁷ M. Gumowski *Herby miast polskich*, Warszawa 1960, s. 231.

²⁸ *Lustracja 1660—1664*, s. 48—52.

²⁹ A. Wejnert *O starostwach w Polsce do końca XVIII wieku*, Warszawa 1877, s. 16.

był Mikołaj Slanka z Ławszowa³⁰ — chorąży sandomierski, który wraz z swoim bratem trzymał je od 1440 r. aż do 1474 roku³¹, tj. do czasu, aż uzyskał z niego 300 grzywien dochodu. W roku 1506 na mocy aktu Aleksandra Jagiellończyka otrzymał starostwo małogoskie Hieronim Piotrowski, dworzanin królewski, w nagrodę za wierną służbę³². Po dwóch latach, w roku 1508, wrócił Małogoszcz wraz z wsiami: Skorkowem, Cieślami i Leśnicą w posiadanie rodu Slanków³³, którzy go trzymali do roku 1551. Od tego to roku był on w rękach Sobka z Sulejowa — kasztelana bieckiego³⁴. Brak w lustracji 1564 opisu starostwa małogoskiego świadczy o tym, że było ono wówczas obciążane starymi sumami³⁵.

Po śmierci Stanisława Sobka w 1569 roku otrzymał Małogoszcz Piotr Kłoczowski³⁶, a następnie jego córka Anna jako *panis bene merentium*. W porównaniu z innymi starostwami w powiecie chęcińskim znajdowało się ono na trzecim miejscu pod względem intraty za chęcińskim i dzierżawą Brzegi, a przed przedborskim i radoszyckim³⁷.

Szczególnie pomyślnym okresem w dziejach Małogoszcza był przełom XVI i XVII wieku. O rozkwicie miasta decydowało rzemiosło, w tym głównie szewstwo, garncarstwo i bednarstwo. Już w XV wieku istniał tu cech szewców³⁸, którego rozwój oparty był zresztą o dogodną bazę surowcową, jak również duże możliwości zbytu produktów; także rozwój garncarstwa i bednarstwa stawił Małogoszcz w rzędzie znanych ośrodków tych rzemiosł. W oparciu o glinę wydobywaną na wzniesieniu, zwanym Sabianów, produkowano nie tylko naczynia lecz także i dachówkę, którą pokryto nowo wzniesiony kościół parafialny³⁹. Obok szewstwa, bednarstwa i garncarstwa Małogoszcz był także ośrodkiem tkactwa⁴⁰ jak również składnicą bogactw leśnych. Właśnie dzięki stosunkowo dogodnemu położeniu wywożono do Gdańska drzewo cisowe, zaś na rynek krakowski duże ilości smoły⁴¹.

³⁰ K. Niesiecki *Korona Polska*, t. IV, Lwów 1743, s. 123; *Zbiór dokumentów małopolskich*, cz. V (dokumenty z lat 1401—1440), wyd. J. Sułkowska-Kuraś, St. Kuraś, Wrocław 1970, s. 426.

³¹ *Matricularum Regni Poloniae Summaria*, cz. I, wyd. T. Wierzbowski, Warszawa 1905, nr 1237 (dalej MRPS).

³² *Ibid.*, cz. III, Warszawa 1908, nr 2836 „*Data est Hieronimo Pythrowsky, curiensi regio, littera super stationem in oppido Malogoszcz ad extenuandum 100 marcas pecuniarum, ad rationem servitii sui*”.

³³ *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. Małopolska*, t. IV [w:] *Źródła dziejowe*, t. XV, wyd. A. Pawiński, Warszawa 1886, s. 62.

³⁴ MRPS, cz. V, z. 2, Warszawa 1961, nr 5312; „*Advitalitas super oppidum Malogoszcz una cum villis ad idem oppidum pertinentibus Stanislaw Sobek de Suleiow datur*”.

³⁵ Informację tę przekazał autorowi prof. dr St. Herbst.

³⁶ MRPS, cz. V, z. 2, nr 10307.

³⁷ E. Piotrowski *Summariusz królewsczyzn w całej Koronie Polskiej z wyrażeniem posesorów i siła, która płaci rocznej kwarty, spisany roku 1770*, Żyto-mierz 1862, s. 14—15.

³⁸ J. Wiśniewski, *op. cit.*, s. 164.

³⁹ ADK-AAK, k. 5.

⁴⁰ *Polska XVI wieku...*, *Małopolska*, t. IV, s. 562.

⁴¹ A. Patkowski *Sandomierskie [w:] Cuda Polski*, Poznań 1935, s. 109.

Ranga miasta wzrosła jeszcze bardziej z chwilą przeniesienia stolicy z Krakowa do Warszawy. Przyczyną tego stanu rzeczy było położenie Małogoszcza na najkrótszym szlaku łączącym te najważniejsze ośrodki miejskie. Wpłynęło to także na rozwój urbanistyczny miasta, czego wyrazem było powstanie ulicy Warszawskiej — stosunkowo zresztą długiej i ludnej. Przez Małogoszcz przechodził także trakt z Wiślicy na zachód, którym kupcy pędzili woły z Rusi na Śląsk⁴². Nic przeto dziwnego, że często przejeżdżały traktem prowadzącym przez Małogoszcz wielkie osobistości, a wśród nich królowie polscy: w 1419 r. Jagiełło, Kazimierz Jagiellończyk w 1453 r., Zygmunt Stary. Godzi się podkreślić, że Stefan Batory przebywał w Małogoszczu dwa razy, w 1576 roku, jadąc po koronacji do Warszawy, oraz w 1582, udając się na sejm warszawski.

Miasto, począwszy od XVI wieku, jak wspomniano wyżej, przeżywało chwile rozwoju gospodarczego, kulturalnego i urbanistycznego. Podczas gdy w roku 1540 Małogoszcz liczył 68 domów, a więc nieco mniej aniżeli w Kielcach i Kuzelowie, które miały wówczas ponad 80 budynków, to już w roku 1629 osiągnął on stan 146 domów⁴³. Świadczy to wymownie o dynamice rozwoju Małogoszcza przede wszystkim na polu gospodarczym, który trwał permanentnie do czasów „potopu”, tj. do 1655 roku. Tak jak wiele miast królewskich także i Małogoszcz zobowiązany był na czas wojny dostarczyć wóz wojenny z parą koni oraz czterech hajduków wyposażonych w rydle i motyki oraz odpowiedni zasób żywności⁴⁴.

Oprócz funkcji ośrodka gospodarczego odgrywał Małogoszcz istotną rolę na odcinku życia religijnego, jak również kulturalno-oświatowego. Od roku 1602 stało się miasto Małogoszcz siedzibą dekanatu ruralnego, w skład którego wchodziły nawet Chęciny⁴⁵. W latach pomyślnego rozwoju miasta, 1591—1595, wspomniany uprzednio małogoszczanin Jakub Chrostkiewicz wybudował świątynię w stylu późnego renesansu, której koszt wyniósł około 3600 ówczesnych czerwonych złotych⁴⁶. Tenże senior mansjonarzy wystawił w latach 1615—1630 także szpital, a przy nim kościółek, zwane razem przez małogoszczan Betanią⁴⁷. Ponadto wznosił on w latach 1610—1614 murowany budynek szkolny jednopiętrowy, dzięki czemu mogło pobierać naukę wielu synów małogoskich mieszczan. Przyczynił się on również wielce do wzniesienia budynku dla mansjonarzy (obecna plebania) i kościoła w pobliskiej wsi Bolmin⁴⁸.

Szkolnictwo w Małogoszczu ma niezmiernie odległe tradycje. Jakkolwiek pierwsza wzmianka o szkole pochodzi z roku 1497, to jednak wolno przypuszczać, że szkoła parafialna istniała już w XIII wieku⁴⁹. Do czasów „potopu” przetrwała ona jako szkółka parafialna o nieco poszerzonym programie nauczania. Jej absolwenci mogli kontynuować studia nawet na Akademii Krakowskiej. Należy podkreślić fakt, że magistrat miasta dokładał starań, by przyciągnąć do Małogoszcza dobrze przygotowanych nauczycieli, a wśród nich nawet magistrów.

⁴² J. Łaski *Liber beneficiorum*, Gniezno 1880, s. 581.

⁴³ *Starożytna Polska...*, s. 410.

⁴⁴ *Ibid.*, s. 410.

⁴⁵ ADK-AAK, k. 5.

⁴⁶ J. Wiśniewski, *op. cit.*, s. 120.

⁴⁷ ADK-AAK, k. 6.

⁴⁸ *Ibid.*, k. 4.

⁴⁹ A. Sokół *Z dziejów szkolnictwa jędrzejowskiego do 1863 r.*, „Studia Historyczne”, R. XIII, 1970, z. 4, s. 578.

W efekcie tego wielu małogoszczan podejmowało studia, zaś ubodzy zacy mogli nawet korzystać z pomocy Jakuba Biedy Chrostkowicza⁵⁰. W latach 1570—1626 aż ośmiu małogoszczan otrzymało stopień bakałarza, zaś dwóch doktora obojga praw. Po ukończeniu studiów wracali oni w większości do rodzinnego miasta i podejmowali pracę czy to w magistracie, czy też w szkole lub w dekanacie. Wielu obywateli małogoskich należało do Bractwa Literackiego, wielu też korzystało z dość zasobnej biblioteki.

Reasumując stwierdzić należy, że do połowy XVII wieku odgrywał Małogoszcz dość istotną rolę jako ośrodek rzemiosła, handlu, kultury, a także jako ważne centrum życia religijnego. Na liście 11 miast⁵¹ powiatu chęcińskiego zajmował on w XVII wieku we wszystkich dziedzinach jedną z czołowych lokat.

Przełom, jaki nastąpił w życiu miasta w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych XVII wieku, był nie tylko spowodowany najazdem szwedzkim, lecz w głównej mierze następstwem gospodarki folwarczno-pańszczyźnianej. Przez okres dalszych stu lat następował powolny proces upadku gospodarczego, w rezultacie którego Małogoszcz wyprzedziły znacznie pobliskie miasta: Jędrzejów, Włoszczowa, Kielce i Chęciny.

Konrad Eucust

---

⁵⁰ ADK-AAK, k. 4.

⁵¹ Mapa szczególna woj. sandomierskiego sporządzona w roku 1791 przez K. Perthèsa. Autor wymienił w granicach powiatu chęcińskiego następujące miasta: Chęciny, Kielce, Daleszyce, Radoszyce, Włoszczowę, Secemin, Sobków, Kurzelów, Okse, Przedbórz i Małogoszcz.

ИСТОРИЯ МАЛОГОЩА ДО СЕРЕДИНЫ XVII СТОЛЕТИЯ

В пястовской Польше Малогощ играл роль административного центра, будучи одним из ста тогдашних каштелянских градов. Первое историческое упоминание о нём относится к 1136 году. Согласно этому упоминанию малогощский каштелянский град платил в пользу Гнезненского архиепископства десятину в зерне и кожах вместе с градами: Лэнчицей, Серадзем, Спицимежем, Вольбожем, Роспррой, Жарновом и Скшиннем.

В 1259—1280 годах, то есть до второго набега татар, град малогощский был локализован на взгорье Пташинец по соседству с рекой Лососиной. После уничтожения града и предградья ордынцами уцелевшее население переселилось на новую территорию, находящуюся в трёх километрах западнее старого сельбища, дав таким образом начало новому Малогощу.

Средские права Малогощ получил от Владислава Ягеллы на основании привилегии от 4 IV 1408 года. Согласно этому акту город получал право на устройство склада мельничных жерновов, а его жители были освобождены из-под юрисдикции хенчинского старосты. С тех пор во главе города стал наследный войт „advocatus haereditarius”, который вместе с депутатами вершил судопроизводство. Он был владельцем 10 ланов поля, нескольких лугов, а также леса на берегу Лососины. В городе же у него были жилой дом, несколько боен, лавок и баня.

Культурно-хозяйственными делами города управлял городской сенат, то есть бурмистр с советниками. Местом их работы являлась ратуша. Рядом с ратушей в XIV—XVI веках были построены многочисленные дома мещан.

Хозяйственное развитие перманентно продолжалось до шведского потопа (1655) Особого внимания заслуживает развитие сапожного, бондарного и гончарного дела. Уже в XV веке существует цех сапожников. Местные ремесленники и купцы весьма богатели, пользуясь торговым полжением горсда, который находился на важных путях, ведущих от Кракова на север или из Кельц на Кужелов.

Следствием хозяйственного развития был внешний вид, а также количество населения города. Если в 1540 году Малогощ насчитывал 68 домов, то есть около 500 жителей, то уже в 1629 году количество жилых домов возросло до 146.

В продолжение описываемого периода Малогощ был королевским городом, резиденцией негородового старостата, одного из самых доходных в Хенчинском повете.

Несмотря на то, что поблизости от Малогоща находились конкурирующие городские поселения, такие как Хенчины, Енджеюв, Кельцы, Кужелов, это однако не заставляло его находиться в их тени, а совсем наоборот: в некоторых отраслях ремесленничества город был важным производителем.

Внимания заслуживает также факт существования уже в XIII веке в Малогоще школы, которая переживала период своего расцвета на рубеже XVI—XVII веков. Преподавали в ней магистры свободных искусств охотно поселявшиеся в городе.

Динамичное развитие города было заторможено шведским нашествием, а также расширением фольварчно-крепостного хозяйства.

HISTORY OF MAŁOGOSZCZ UNTIL THE FIRST HALF OF THE 17TH CENTURY

In medieval Poland under the Piast's Małogoszcz was a centre of administration as one of the hundred castellanies at that time. The first mention in the sources dates to the year 1136. It says that the Małogoszcz castellany together with castles at Łęczycza, Sieradz, Spicymierz, Wolborz, Rozprza, Żarnów, and Skrzywno paid corn tithe for the support of the Archbishopric at Gniezno.

Until the year 1259/1260, i.e. to the time of the second Tartars incursion, the Małogoszcz castle had been located on the hill Ptaszyniec near the river Łososina. After the destruction of the castle and the borough by the horde the remaining population moved to a new place 3 km away from the old abode, giving rise to the new Małogoszcz.

Małogoszcz was granted civic rights (after the location of the town of Sroda) by the king Władysław Jagiełło in virtue of privilege of 4th April 1408. In accordance with that decree the town was given the right of storage of millstones and its inhabitants were relieved from jurisdiction of the starosta (marshall) at Chęciny. Since that time "advocatus haereditarius" (hereditary mayor) took a lead over the town. Along with aldermen he shared judicial power. He was the owner of a few pastures and the forest near the river Łososina. In the very town he owned a dwelling house, a few butcher's stalls, booths, and baths.

Economic and cultural affairs of the town were administered by the town council, i.e. by the mayor and councillors. Their seat was the town hall. Around the town hall a number of burghers' tenement houses were built in the 14th—16th centuries. The economic development of the town lasted incessantly until the time of the Swedish invasion (1655). The growth of shoemaking, coppering and pottery is worth of special attention. Already in the 15th century there was a shcemaking trade in the town. Local craftsmen and merchants became immensely rich taking advantage of the commercial position of the town, which was situated on important routes: from Cracow northwards, or from Kielce to Kurzelów.

The economic development of the town produced an effect upon its look and the number of inhabitants. In the year 1540 Małogoszcz numbered 68 houses, i.e. about 500 inhabitants; but in 1629 the number of the dwelling houses amounted to 146.

Throughout the whole period under discussion Małogoszcz was the king's town, the seat of "starostwo niegrodowe" (administration body appointed by the king), one of the most profitable in the Chęciny district.

Notwithstanding the fact that in the vicinity of Małogoszcz several other competitive towns existed, like, for example: Chęciny, Jędrzejów, Kielce, Kurzelów; it did not lag behind them, on the contrary, in some crafts it was an important producer of goods.

It should be noted that from the 13th century a school was active in Małogoszcz; on the turn of the 16th century the school had its best days. The teachers were recruited from masters of the liberal arts; they willingly settled down in the town.

This dynamic growth of the town was stopped by the Swedish invasion as well as by the spread of the grange-villain economy.